

**ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО НАПРЯМКУ РОЗВИТКУ АРХІВНОЇ УКРАЇНІКИ:
РОЗРОБКА АКАДЕМІЧНИХ ТА АРХІВНИХ ПРОЕКТІВ (1992–1998)¹**

Стаття досліджує другий та третій етапи еволюції наукового напрямку архівознавства «архівна україніка» на сучасному етапі, виділені автором, та проаналізовано зміст проектів 1990-х рр., пов'язаних із розвитком архівної україніки.

Ключові слова: *архівна україніка, документальна спадщина України, проект «Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка», АрхеобібліоБаза.*

Т.Н. Boryak

**FORMATION OF CONTEMPORARY DIRECTION OF ARCHIVAL UCRAINICA
DEVELOPMENT: ELABORATION OF ACADEMIC AND ARCHIVAL PROJECTS (1992-1998)**

The article explores the second and third periods of Archival Ucrainica evolution as a scientific direction of Ukrainian archival study, allotted by the author. The article analyzes content of the projects of 1990s, connected with Archival Ucrainica development.

Keywords: *Archival Ucrainica, documentary heritage of Ukraine, the project «National Archival Information System «Archival and Manuscript Ucrainica», ArcheoBiblioBase.*

Цього року виповнюється п'ять років з моменту заснування Центрального державного архіву зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ). Його створення стало свідченням усвідомлення проблеми розпорошеності національної архівної спадщини України на державному рівні, адже століття бездержавності спричинили переміщення раритетних рукописних та друкованих видань за межі України. Лише зі здобуттям незалежності Україна постала перед проблемою акумуляції своєї документальної спадщини, вінцем чого можна вважати створення профільної архівної установи у 2007 р. та затвердження Галузевої програми «Архівна україніка» у 2008 р.,

---

¹ Першу частину статті див. в № 4 журналу «Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія» за 2011 р.: Формування сучасного напрямку розвитку архівної україніки: Програма «Архівна та рукописна україніка...» (1991) / Т.Г. Боряк // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2011. – № 4. – С. 4–9.

метою якої було створення такого реєстру, який включити дані про документи культурної спадщини України за кордоном – так званої архівної україніки.

Однак концептуалізації та інституціоналізації архівної україніки як напряму українського архівознавства передували дискусії та розробка наукових проектів протягом 1990-х – першої половини 2000-х рр. І сучасний стан архівної україніки має своїми витокami наукові пошуки (і невдачі) саме того періоду. У статті ми пропонуємо зосередитись на другому та третьому етапах еволюції архівної україніки, періодизація розвитку якої була розроблена автором.

Питання еволюції архівної україніки було частково окреслено І.Б. Матяш у преамбулі до Галузевої програми «Архівна україніка» [13, 29–32], директором ЦДАЗУ у підсумковій статті аналізу діяльності архіву за перші п'ять років [1] та автором [7, 83–156] 067-138-8135.

Другий етап отримав умовну назву «Академічний проект «Архівна та рукописна україніка: Національна зведена система документальної інформації». Він охоплює 1992–1995/1996 рр. і пов'язаний з програмою «Архівна та рукописна україніка: Національна зведена система документальної інформації», в першу чергу, з проектами «Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка» (далі – НАІС) та АрхеобібліоБаза (далі – АББ). Основні роботи з розроблення і реалізації проектів сконцентрувалися переважно в академічних установах – Інституті рукопису Центральної наукової бібліотеки (далі – ЦНБ) ім. В.І. Вернадського та Інститут української археографії (далі – ІУА).

Програма «Книжкова спадщина України: створення бібліографічного реєстру та системи збереження і загальнодоступності» складається з восьми проектів [11, 5]. Два з них стосувались виявлення, описування, реєстрації та запровадження доступу до архівних документів і рукописних книг: «Архівна та рукописна україніка: Національна зведена система документальної інформації» та «Реєстр української рукописної книги». Ці програми у травні 1992 р. були затверджені Державним комітетом України з питань науки і технологій; останнім забезпечувалося і їхнє фінансування [12, 14].

Виконавцями програми були: сектор архівної україніки ІУА; інформаційний відділ Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства; Інститут рукопису, Інститут української книги, Центр реставрації та консервації, Центр інформаційно-бібліотечних технологій ЦНБ тощо. Співвиконавцями, які створили робочі групи та розробили перспективні плани роботи, були ІУА, ЦНБ та Головне архівне управління [11, 7].

До головних завдань програми відносилися: розробка проблеми збереженості архівних і бібліотечних колекцій; публікація документів, рукописних пам'яток тощо; створення реєстрів документальної спадщини України; дослідження питань інтелектуального доступу до архівної та бібліотечної інформації та реалізація такого доступу [11, 7].

Кінцева мета програми була сформульована коректно, але, як на сьогодні, надто амбіційно: «корпус документальних та довідкових публікацій документальної спадщини України» та «комп'ютерні системи і бази даних, що дозволять інтегрувати різномірну архівну та бібліотечну інформацію й забезпечити загальнодоступність до неї» [11, 7–8]. Взагалі, мега-ідея програми, якій підпорядковані всі проекти, – це створення “єдиної концепції рукописної та друкованої «україніки» [11, 9].

Варто зупинитися на проблемах, які постали перед розробниками НАІС і споріднених проектів та які довелося вирішувати, місцями повністю змінюючи або частково пристосовуючи концепцію. В першу чергу, це подолання протиріч між фаховим, але вузьким підходом спеціалістів з інформаційних технологій, з одного боку, та структурою і потребами бібліотечної та архівної сфер України, тобто поєднання вирішення гуманітарних та технологічних проблем у руслі НАІС [1, 9; 12, 16].

Важливою проблемою була величезна різниця, яка відділяє «архівні фонди як документальні системи», з одного боку, та «інформаційну інфраструктуру суспільства». Цей бар'єр виник через історичні особливості розвитку України, специфіку опрацювання архівних документів і вторинної документної інформації [4, 23]. Це й досі заважає інтегруванню документального масиву архівної інформації до інформаційних ресурсів суспільства.

Непростою виявилися проблема форматів та дескриптивних стандартів. Ідеться про те, що бібліографічний опис закладається в основу архівного, адже специфіка архівних документів призвела до включення архівів на «дуже узагальненому рівні» [4, 25–26], не кажучи про потребу розробки власне українських дескриптивних стандартів на основі зарубіжного досвіду (на рівні архівосховища; фонду, колекції та групи; на справи та окремі види і типи документів) [8, 61].

Не варто забувати і про відмінність архівних джерел від бібліографічних. Друкована продукція має вихідні дані, які не потребують глибокого розшуку. Натомість архівні джерела вимагають дослідження для визначення авторства, змісту, походження, дати та інших атрибутів, причому кожного разу – заново і окремо для кожного документа або групи документів, адже кожне архівне джерело *є унікальним за визначенням, на відміну від творів друку*. Додається сюди і проблема багатоманітності “системи архівних джерел, видів, родів і типів історичних джерел». Саме тому в архівній практиці поширений груповий опис, а не подокументний [4, 30–31].

Якщо ж згадати Національний архівний фонд України (далі – НАФ), то можна також виділити певні особливості, які безумовно впливають на шляхи розробки інформації вторинного рівня: величезна кількість одиниць зберігання (справ), широкі хронологічні межі,

полісемічність інформації, джерельна сталість, різноманітність форм документів, особливості рукописних матеріалів та ін. [8, 45].

Фахівцями було визначено п'ять особливостей структури інформації будь-якого документа, які слід враховувати при роботі з розробкою вторинного рівня інформації та виявляти для повноти описування. Це такі особливості, як джерело (для історичних наук навіть ширше поняття – автор); зміст інформації (для археографії – історичний факт, фактор, дія або предмет); часові координати (дата створення та час, який описується в документі); просторові координати (місце створення або місце історичної події); та форми передачі інформації [4, 28–29].

Було також запропоновано чотири рівні опрацювання архівних масивів інформації: створення системи археографічного опису на основі бібліографічного (тобто спрощення інформації, абстрагування від специфіки архівної інформації); створення системи на основі подокументного родо-видового опису документів за загальними інформаційними атрибутами (акцент на специфіці форми і виду документа); створення системи на основі опису предметної або тематичної інформації документів, відмовляючись від специфіки форми (рівень групового опису документів і абстрагування від конкретного документа); створення системи на основі опису адміністративно-управлінської документації і описів групового типу [4, 32–33].

Нові підходи до опрацювання архівної інформації вимагали і нових підходів у різних сферах. Так, проголошувалась важливість змін у процесі опрацювання та опису архівних фондів, каталогізації документів. На часі постали узгодження та апробації дескриптивних стандартів, розроблення словника архівної та бібліотечної термінології, класифікація документальних архівних систем організованого рівня та ін. [4, 38–39].

Проект «Архівна та рукописна україніка: Національна зведена система документальної інформації» складався з трьох напрямів: виявлення, реєстрація, облік документів в Україні та поза її межами; публікація видань у цій сфері; розробка та реалізація НАІС. Відповідальними були визначені: за перший напрям – Г. Боряк, за другий – В. Ульяновський, за третій – Л. Дубровіна та Т. Захарченко [12, 14]. Проект «Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка» можна вважати спробою створення локальної бази даних загальнодержавного рівня та окремим напрямом в інформатизації [10, 11–12].

У процесі роботи проект НАІС виділився в окремий пріоритетний проект, хронологічними рамками якого стали 1991–1996 рр. Його метою, згідно із Технічним завданням НАІС, – є «впровадження в практику архівної діяльності України сучасних засобів ведення інформаційних баз даних і створення на їхній основі нових прогресивних технологій у функціонуванні архівних та рукописних комунікацій» [14, 198]. Зважаючи на багатоманітність змістовного наповнення проекту, з 1993 р. до реалізації проекту було залучено Міністерство

культури України та Національну комісію з питань повернення в Україну культурних цінностей при КМУ.

Головна проблема, яка постала перед проектом «Архівна та рукописна українка: Національна зведена система документальної інформації», – вибір рівня організації архівної інформації для подальшої комп'ютеризації та створення стандарту архівного опису такого рівня. Від вирішення цих проблем залежали і технологічні рішення [8, 41–42].

Архівна концепція НАІС базується на таких засадах: до документального архівного фонду (об'єкт НАІС) залучаються документи НАФ та архівні документи поза межами України, які мають пряме або опосередковане відношення до України; система має виконувати адміністративно-управлінські та науково-пошукові функції, відповідно, особлива увага повинна приділятися «інтелектуалізації пошукових процесів»; за рівень опису обрано «рівень колективного опису фондів та архівної колекції», а рівні документа і справи було визнано за локальні об'єкти і віддано до сфери компетенції окремого архіву; єдині науково-методичні, технологічні та організаційні засади, на яких базується НАІС [12, 16–17].

Розробниця НАІС Л. Дубровіна проаналізувала зарубіжний досвід стандартизації опису архівної інформації (в першу чергу, канадський та американський). З огляду на відмінності організації архівної справи американської та української систем, дослідниця співвіднесла структурні категорії американського досвіду з українськими рівнями, дійшовши висновку, що варіативність архівної інформації можна звести до всього лише трьох форматів комп'ютерної статті, а саме структури: подокументного опису, сумарного рівня в межах групи споріднених документів (справа, група справ, фонди тощо) і опису архівосховищ [8, 42–48].

Для НАІС було обрано такий рівень опису, як фонд. У даному випадку слід враховувати, що поняття включає також групу документів та колекцію як надбудови, яка об'єднує документи, споріднені за походженням (адже спорідненість походження дає і спорідненість інформації, закладеної в документах таких груп). Тож «фонд» став об'єктом реєстрації/одиницею виміру. Це стало фактично головною характерною рисою НАІС [8, 53–57].

Л. Дубровіна також наводить характерні відмінності НАІС від уже існуючих баз даних. Чи не основоположним є те, що НАІС повинна від самого початку мати можливість узгодження за рівнем, характером опису та деталізації інформації з іншими системами в Україні. Також структура опису має базуватись на існуючих облікових архівних документах рівня фонду. Планувалося створення інформації на «всі матеріали українського походження незалежно від місця їхнього зберігання». Нарешті, система орієнтована на збирання та подання відомостей про документи на рівні походження, що, на думку розробника НАІС, ймовірно, скоро дасть змогу представити інформацію узагальненого рівня в рамках НАІС [8, 56–57].

Концептуальні положення НАІС були обговорені з початку розроблення концепцій, пов'язаних з «архівною та рукописною українською», але закономірно, що певні аспекти перебували у стані розвитку і продовжували дискутуватися та уточнюватися. Технічне завдання проекту було розроблене в 1992–1993 рр. Наступного 1994 р. було обговорено і схвалено Проект структури комплексного універсального опису архівної інформації [12, 18].

Станом на 1996 р. уже було розпочато роботу над програмним забезпеченням, сформульовано вимоги до НАІС, розроблено концепцію розбудови, підготовлено проекти структури опису архівної інформації, тривала підготовка архівних описів документальної інформації на рівні архіву та окремих фондів. Практичним аспектом НАІС було наповнення локальних баз даних, які згодом планувалося інтегрувати до системи («Джерела з історії УПА», «Полоніка») [11, 10].

Було заплановано також започаткувати серію видань НАІС «Архівна та рукописна українська» [11, 10–11]. На жаль, побачив світ лише перший випуск, який і містить концептуальні засади програми. Передбачалося також публікація методичних документів НАІС у різних збірниках та праць на цю тематику.

Які ж результати принесла робота над НАІС? В першу чергу, було вивчено зарубіжний досвід, що предметизувалося у складання бібліографії з проблем міжнародних архівних описових стандартів та з питань каталогізації архівної інформації. Було розроблено низку питань, пов'язаних з архівними і бібліотечними системами, а також з організації та використання даних у НАІС. «Створені і апробовані попередні методологічні та науково-методичні документи – концептуальні положення, технічне завдання (1993–1994), проект структури комплексного універсального опису (каталогізації) архівної інформації (1994), який може бути покладений в основу серії форматів для каталогізації архівної інформації рівня документа, справи, групи справ, фонду (колекції)». При роботі над проектом також брались до уваги потреби архівних установ у галузі науково-методичної та обліково-довідкової роботи. Доробок у цих сферах (теоретичний, методичний, оглядовий) знайшов відображення у публікаціях різного рівня, які заклали підвалини подальшого розвитку Національної архівної інформаційної системи [15].

У 1994 р. в розвиток НАІС було підписано угоду про розробку спільного міжнародного проекту «Українська археобібліотека» між Гарвардським українським науковим інститутом (США), ІУА, ЦНБ, ГАУ та Міністерством культури України. Метою АББ було створення «окремої інтегрованої архівно-бібліотечної бази даних, яка охоплює інформацію рівня установи – архіву, бібліотеки та музею», таким чином активізувалося «введення неопублікованих джерел з історії України до наукового обігу» [4, 189]. Така база має містити інформацію про: установи, які зберігають архівні та рукописні фонди; склад і зміст архівних документів;

бібліографію з використання та дослідження фондів архівної установи [12, 16]. АББ розглядалася як перший (верхній) етап НАІС [16, 573].

Проект був розроблений Патрицією Кеннеді Грімстед [4, 34]. Основою проекту стала чергова книга тритомного довідника дослідниці по сховищах архівів та рукописів у СРСР, що стосувалася України та Молдавії («Archives and Manuscript Repositories in the USSR: Ukraine and Moldavia», 1988) [19]. Вона виступила його ініціатором, і на неї було покладено функції координатора з американського боку, з українського – координатором виступила Л. Дубровіна, а також було визначено чотири співкоординатори від ІУА, ГАУ та Міністерства культури. Хронологічні рамки цього проекту можна визначити як 1992–1996 рр. [16, 574].

Було заплановано три етапи розвитку АББ. Перший планувався на 1994 р.: створення бази даних на узагальнену інформацію рівня архівосховища як додатку до довідника Патриції Кеннеді Грімстед. Другий етап повинен був бути здійснений у 1995 р.: підготовка скороченого варіанту довідкової інформації для організації вступу в міжнародні мережі через Інтернет. Нарешті останній етап не мав чітко визначених хронологічних меж та передбачав створення розширеної бази даних на інформацію рівня архівосховища (коротка анотація складу та змісту фондів, довідкова бібліографія до них) [6, 189–190].

Такий самий проект АББ був успішно реалізований Патрицією Кеннеді Грімстед у Росії (по зібраннях Москви і Петербурга). Український же варіант проекту з ряду причин був менш успішним.

Для кращого розуміння АББ окреслимо віхи розвитку російського проекту. Розпочався він у 1990 р., і його основою став довідник 1988 р. Це не перший подібний проект американської дослідниці, оскільки у 1972 р. вона опублікувала довідник по архівних та рукописних колекціях в СРСР, Москві та Ленінграді (Archives and Manuscript Repositories in the USSR: Moscow and Leningrad), а у 1981 р. – по СРСР, Естонії, Латвії, Литві та Білорусі (Archives and Manuscript Repositories in the USSR: Estonia, Latvia, Lithuania, and Belorussia).

Першу угоду з російською стороною було підписано ще навесні 1991 р. Угода з Росархівом була підписана у червні 1992 р. У 1995 р. було закінчено наповнення російської бази. У 1997 р. відбулася презентація російськомовного видання довідника «Архіви Росії». У 2000 р. було видано англomовне доповнене перевидання «Archives of Russia» у двох томах, яке, подібно до «Архівів Росії», базувалося на базі даних АББ. Росархів отримав грант на встановлення англomовної версії веб-сайту «Архіви Росії». Натомість Росархів використав кошти на переклад англomовного видання «Archives of Russia» російською мовою. З того часу переклад було покладено в основу довідника та бібліографічного супроводу розширеного сайту архівної служби Росії «Архіви Росії» [20, 15–16].

З 1997 р. АББ було розміщено на сайті Міжнародного інституту соціальної історії (Амстердам) як авторський проект: посилання на сайт цього Інституту присутнє у онлайн-овому каталозі найбільшої бібліотеки світу – Бібліотеки Конгресу (США) на прізвище «Грімстед Патриція Кеннеді». З 2006 р. було розширено наповнення та технічні потужності АББ. На початку 2010 р. було запущено повністю оновлену та розширену версію АББ. Однак Інститут оголосив, що він більше не має коштів на підтримку проекту, тому до кінця 2010 р. АББ має знайти новий «дім» [20, 16–17].

Відзначимо, що англomовна АББ користується популярністю серед користувачів. Так, в жовтні 2009 р. АББ відвідало 3043 користувачі та було зроблено 96321 перегляд. У перші два місяці 2010 р. АББ відвідало понад 3000 зацікавлених осіб (лише в січні мало місце 68927 переглядів сторінок) [20, 15].

Станом на 29 вересня 2010 р. АББ на сайті Інституту соціальної історії в Амстердамі складається з таких розділів, які є гіпер-посиланнями: включені архіви (Archives Covered); друковані путівники (Printed Directories); довідкова література (Reference Bibliography); бази даних та довідковий апарат на мікроформах (Databases and Microform Finding Aids); дослідницькі вимоги та оформлення дослідження (Research Inquiries/Arrangements); генеалогія/родинна історія (Genealogy/Family History); може стати у нагоді (Of Related Interest) [17]. До довідника включено 14 федеральних архівів; архіви головних федеральних агенцій, які мають право довгострокового зберігання архівних документів; місцеві муніципальні та обласні архіви Москви та Санкт-Петербурга; архівні зібрання академій, університетів та дослідницьких установ; архіви неурядових/незалежних інституцій; архівні та рукописні колекції головних бібліотек.

Український варіант проекту АББ, що, на жаль, є далеко позаду свого російського аналога, на сьогодні представлений застарілою англomовною версією бази (востаннє оновлена у жовтні 2004 р.), яка фрагментарно доступна онлайн [18]. Як зазначено в описі проекту, джерелами для нього стали Довідник по архівних установах України (2000), веб-портал Держкомархіву та споріднені джерела.

Український проект АББ складається з таких розділів: вступ (Introduction), покриття (Coverage), друковані путівники (Published Directories), генеалогічні запити (Genealogical Inquiries); мережа державних архівів національного рівня (National-Level State Archives); архіви Автономної Республіки Крим (Archives of the Autonomous Republic of Crimea); державні архіви областей та міст (Oblast- and Municipal-Level State Archives); головні сховища рукописів (Major Manuscript Repositories) [81]. Як видно, російський проект АББ представляє більше розділів та, зрозуміло, набагато ширшу мережу архівосховищ.

Можна констатувати, що українська та російська версії архівних порталів («Архивы России» та «Архіви України»), які, в свою чергу, базувались на довідниках по архівних установах цих країн, вирости з доробку іноземної дослідниці Патриції Кеннеді Грімстед – її довідників по зібраннях СРСР.

Архівні та бібліотечні установи вже з початку 1990-х років почали розробляти проекти з описування до надання доступу до документів – локальні бази даних. До них можна віднести: автоматизовані інформаційно-пошукові системи Головного архівного управління «Фондовий каталог», Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України та базу даних «Репресовані» Державного архіву Київської області; інформаційно-довідкову систему справ репресованих у Центральному державному архіві громадських об'єднань України, автоматизований банк даних «Джерела з історії УПА», електронну енциклопедію книжкової спадщини України [14, 117–188].

Тривала і робота з Фондовим каталогом. У 1992–1944 рр. було реалізовано пілотний проект зі «створення діючої моделі архівної інформаційної системи на базі Центрального фондового каталогу» [16, 573]. Надалі тривала робота зі створення електронних версій фондових каталогів центральних і регіональних архівів силами архівів з подальшою інтеграцією в єдину інформаційну систему [16, 573–574].

Перейдемо до третього етапу еволюції архівної україніки на сучасному етапі, умовно названого нами: «Україніка у практичній роботі державних архівних установ: Спроби втілення», який охоплює 1996–1998 рр. та може бути умовно названий архівним етапом втілення теоретичних засад інформатизації архівної справи та роботи з українікою.

Верхньою хронологічною межею стало завершення проекту НАІС. Це втілилося в дві нові концепції: «Національна архівна спадщини України та державний реєстр «Археографічна україніка» 1995 р. та «Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи в Україні» 1998 рр., які разом з виходом першого українського підручника з архівознавства (1998) стали практичним результатом і водночас хронологічним рубежем. Ці доробки презентували осмислення набутого теоретичного досвіду і перші кроки втілення їх в життя, ставши основами подальших проектів, у тому числі пов'язаних з українікою.

Зокрема, стосовно проблеми розпорошеності архівної спадщини України було запропоноване таке рішення, як «зведена реєстрація національної архівної спадщини у вигляді *археографічного описання*» [5, 150]. Було також обґрунтовано потребу розв'язання проблем евристичної та камеральної археографії – тобто пошуку та опису національної спадщини України [5, 151].

Один з етапів інформатизації архівної справи – 1996–1998 роки характеризується активним включенням нещодавно створеного УНДІАСД у спроби практично втілити в життя

теоретичні розробки НАІС. Відділ автоматизованих інформаційно-пошукових систем вперше провів моніторинг архівних установ, розробив «Пропозиції з автоматизації архівної справи», опублікував доробок у сфері комп'ютеризації діловодства, захисту інформації [16, 573]».

Було заплановано проекти з автоматизації ключових процесів в архівній справі (описування, робота з каталогом, автоматизація роботи архівної установи загалом) тощо. У співпраці з Центром розвитку і реконструкції економіки при Кабінеті Міністрів України готувався проект Національної інформаційно-пошукової системи «Національний архівний фонд України: центральний рівень». Але відсутність цільового фінансування призвела до заморожування проектів, а швидкий розвиток технологічної сфери – до застарівання методичних рекомендацій УНДІАСД. Водночас було визнано за недоцільне займатись розробкою як документа, який би комплексно регламентував автоматизацію основних архівних процесів на тривалий період, так і єдиного формату зберігання інформації. Натомість зусилля були сконцентровані на стандартизації форматів обміну інформацією та побудови локальних і корпоративних мереж, практична реалізація яких почала відбуватись на наступному етапі [2, 361–362].

Цей етап закінчився публікацією «Основних положень концепції комп'ютеризації архівної справи», розроблених за ініціативою Інституту, на сторінках видання «Студії з архівної справи та документознавства» [10; 2, 362]. В контексті інформатизації архівної справи, передусім як проблеми доступу до архівної інформації, у пункті «етапи інформатизації архівної справи» вказано на таке важливе завдання, як «вихід на бази даних країн СНД, передусім Росії, країн Балтії та Білорусії, а також європейських країн з метою об'єднання ресурсів «україніки» в зарубіжних архівах, створення мета-БД, налагодження доступу до існуючих БД, копіювання матеріалів, що зберігаються в архівах, передусім Росії, на компакт-дисках» [10, 15].

Розділи підручника «Архівознавство» (1998) знаменували завершення третього етапу осмислення здобутків України у сфері автоматизації та інформатизації архівної сфери і, зокрема, роботи з виявлення, обліку та повернення україніки. Л. Дубровіна висвітлила різні аспекти інформатизації архівної справи в розділі підручника «Інформатизація в архівній справі»: теоретичні засади, світовий досвід та хід цього процесу в Україні [9, 228–246].

Розділ про зарубіжну україніку не був присвячений винятково проблемі україніки, – у ньому також висвітлювалась організація архівної справи в зарубіжних країнах [3, 105]. Цей розділ не можна назвати насиченим з точки зору фактажу, натомість він виявився надзвичайно інформативним з теоретичної точки зору, зокрема, автор, спираючись на запропоновану Патрицією Кеннеді Грімстед схему, яка систематизувала існуючий тоді досвід класифікації зарубіжної архівної спадщини, запропонував власну класифікацію україніки. В основу типології україніки було покладено підхід Патриції Кеннеді Грімстед стосовно росіки, але у

відповідності до українських реалій були внесені певні зміни, зокрема, виділено дві групи з вісімнадцятьма підгрупами.

До першої («український комплекс») входять 11 підгруп: 1) офіційні документи давніх українських урядових установ, які діяли на сучасних українських землях; 2) дипломатичні документи, створені за кордоном українськими місіями; 3) офіційні документи центральних установ, яким імперськими режимами було доручено адміністративну діяльність на українських землях; 4) офіційні документи провінційних, регіональних та місцевих органів на українських землях, створені імперськими режимами; 5) документи офіційних українських військових підрозділів або українські частини російських (радянських) збройних сил; 6) документи, що виникли поза межами колишніх Російської імперії та СРСР внаслідок діяльності там представників інших недипломатичних офіційних українських/радянських державних установ; 7) документи українських недержавних приватних установ: ділові, церковні, культурні представництва, які офіційно не контролювалися державою; 8) документи нелегальних організацій або організацій у засланні та окремих осіб, у т.ч. підпільних та дисидентських груп, які діяли на території сучасної України; 9) «особисті папери» окремих українців, включаючи українських емігрантів; 10) рукописні книги, зібрання історичних документів і автографи, аудіовізуальні матеріали, вивезені з України; 11) документи, створені за кордоном приватними українськими емігрантськими організаціями і громадами, що дотримуються українських традицій в еміграції; 12) колекції українських архівних матеріалів, створені за кордоном, або українські складові інших колекцій.

Друга група («зарубіжний комплекс») складається з шести підгруп: 1) урядові, напівприватні, або документи приватних установ та організацій і окремих осіб; 2) дипломатичні або консульські документи офіційних місій інших держав на українських землях і/або пов'язані з Україною матеріали серед дипломатичних документів офіційних місій у Російській імперії та СРСР; 3) документи військової та цивільної окупаційної влади на українських землях часів війни; 4) документи іноземних неурядових фірм, культурних, релігійних та інших організацій на українських землях; 5) особисті документи іноземців, які перебували в Україні; 6) колекції рукописів та документів, зібрані іноземцями, які жили в Україні [3, 118–127].

Отже, принципи, закладені в НАІС, зокрема «впровадження в практику архівної діяльності України сучасних засобів ведення інформаційних баз даних і створення на їхній основі нових прогресивних технологій у функціонуванні архівних та рукописних комунікацій», можна розглядати у площині інформатизації архівної справи, і сучасне наповнення розділів веб-порталу, зокрема, публікації на порталі, нормативна база, електронні версії фахових періодичних видань та довідкового апарату, бібліографія архівної україніки по окремих країнах,

відомості про передані та повернуті архіви, – усе це свідчить про налагоджений канал «архівної комунікації».

Кінцева мета НАІС (створення «корпусу документальних та довідкових публікацій документальної спадщини України» та «комп'ютерних систем і баз даних, що дозволять інтегрувати різнорідну архівну та бібліотечну інформацію й забезпечити загальнодоступність до неї») реалізується сьогодні, включно з розбудовою мережі рубрик веб-порталу Держкомархіву України. Десятки тематичних локальних баз даних, які планувалося інтегрувати до системи пізніше, так і залишились локальними базами з наданням фізичного доступу до них лише у відповідних архівних установах.

Для зазначеного етапу, як і попереднього, характерні романтичні сподівання на досягнення кінцевої, так би мовити, надмети: реєстрації усього масиву архівної україніки в світі, взяття його на централізований державний облік, виготовлення і удоступнення копійного масиву україніки. При цьому до державної реєстрації мав би долучитись весь архівно-академічний загал, що «під час закордонних відряджень» міг би виявляти документи для реєстру. Саме так дещо пізніше, у 1999 р., у тексті спеціального нормативного акту уявлялися шляхи реалізації цього завдання². Поява такого рубіжного документа знаменувала початок вже наступного етапу.

Використана література

1. Берковський В. Центральний державний архів зарубіжної україніки 2007 – 2012: підсумки та перспективи / В.Г. Берковський // Вісник ЦДАЗУ. – Вип. 1. – Київ, 2012. – С. 4–20.
2. Боряк Г.В. Десять років інформатизації архівної справи в Україні: проблеми, здобутки, перспективи / Г.В. Боряк // Розділ 12 : Інформатизація архівної справи : хрестоматія з архівознавства. – К. : Видавн. Дім «КМ Академія», 2003. – С. 358–368.
3. Боряк Г.В. Зарубіжні архіви та зарубіжна архівна україніка / Г.В. Боряк // Архівознавство : підруч. для студ. вищ. навч. закл. України / [редкол. Я.С. Калакура (гол. ред.) та ін.] – К. : НаУКМА, 1998. – С. 105–130.
4. Боряк Г.В. НАІС і проблеми доступу до архівної інформації в документальних архівних та інформаційних системах / Г.В. Боряк // Національна архівна інформаційна система «архівна та рукописна україніка». Випуск I : Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 19–40.
5. Боряк Г.В. Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна україніка». Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи / Г.В. Боряк. – К. : Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 1995. – 347 с.
6. Боряк Г.В. Проект комп'ютерного довідника «Археобібліобаз» як складова «Архівної та рукописної україніки» / Г.В. Боряк // Національна архівна інформаційна система «архівна та рукописна україніка». Випуск I : Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 189–192.
7. Боряк Т. Документальна спадщина української еміграції в Європі: Празький архів (1945–2010) / Тетяна Боряк ; М-во культури України, Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011 – С. 83–156.
8. Дубровіна Л.А. «Архівна та рукописна україніка»: до проблеми об'єкта археографічного та інформаційного опису в системі НАІС / Л.А. Дубровіна // Національна архівна інформаційна система «архівна та рукописна україніка». Випуск I : Інформатизація архівної справи в Україні: сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 41–62.

---

² Йдеться про затверджений наказом Головархіву України від 11.11.1999 № 67 та зареєстрований в Міністерстві юстиції України за № 816/4109 від 29.11.1999 «Порядок здійснення централізованого обліку документів історико-культурної спадщини України, що знаходяться за кордоном, та документів іноземного походження, що стосуються історії України» (<http://www.archives.gov.ua/Law-base/Regulations/index.php?order=1999-67>).

9. Дубровіна Л.А. Інформатизація в архівній справі / Л.А. Дубровіна // *Архівознавство : підруч. для студ. вищ. навч. закл. України* / [редкол. Я.С. Калакура (гол. ред.) та ін.] – К. : НаУКМА, 1998. – С. 228–246.
10. Дубровіна Л.А. Основні положення концепції комп'ютеризації архівної справи в Україні / Л.А. Дубровіна // *Студії з архівної справи та документознавства*. – К., 1998. – Т. 3. – С. 6–17.
11. Іваненко Б.В. Державна програма «Книжкова спадщина України: створення бібліографічного реєстру та системи збереження і загальнодоступності» (ДКНТ, напрям 7.1.1) і її проект «Архівна та рукописна україніка» / Б.В. Іваненко, О.С. Онищенко, П.С. Сохань // *Національна архівна інформаційна система «архівна та рукописна україніка»*. Випуск I : Інформатизація архівної справи в Україні : сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 5–11.
12. Лоцицький В.С. Національна архівна інформаційна система України і «Архівна та рукописна україніка» / В.С. Лоцицький, Г.В. Боряк, Л.А. Дубровіна // *Національна архівна інформаційна система «архівна та рукописна україніка»*. Випуск I : Інформатизація архівної справи в Україні : сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – С. 12–18.
13. Матяш І.Б. Галузева програма «Архівна україніка» / І.Б. Матяш // *Студії з архівної справи та документознавства*. – К., 2008. – Т. 16. – С. 29–32.
14. Національна архівна інформаційна система «архівна та рукописна україніка». Випуск I : Інформатизація архівної справи в Україні : сучасний стан та перспективи : зб. наук. пр. – К., 1996. – 308 с.
15. Національна архівна інформаційна система «Архівна та рукописна україніка» (1991–1996) [Електронний ресурс] // *Архіви України : офіц. веб-портал Держ. ком. архівів України*. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/BranchProgs/Programa.php#ProgNAU> – Назва з екрану.
16. Пиріг Р.Я. Основні напрями архівного будівництва / Р.Я. Пиріг, К.С. Новохатський // *Нариси історії архівної справи* / [за заг. ред. І. Матяш та К. Климової] – К. : Видавн. Дім «КМ Академія», 2002. – С. 559–574.
17. ArcheoBiblioBase [Electronic resource] / International Institute of Social History, Amsterdam. – Electronic data. – Mode of access : Word Wide Web : URL : <http://www.iisg.nl/abb/>. – Title from the screen.
18. ArcheoBiblioBase [Electronic resource] / Ukrainian Research Institute, Harvard University – Electronic data. – Mode of access : Word Wide Web : URL : http://www.huri.harvard.edu/abb_grimsted/index.html. – Title from the screen.
19. Grimsted Patricia Kennedy. Archives and manuscript repositories in the USSR, Ukraine and Moldavia. Book 1 : General Bibliography and Institutional Directory (Archives & Manuscript Repositories in the U. S. S. R.) / Patricia Kennedy Grimsted. – Princeton, N.J. : Princeton University Press, 1988. – 1168 p.
20. Grimsted Patricia Kennedy. A new home for Archeobibliobase? The premier English-language directory and reference bibliography for Russian archives and manuscript repositories / Patricia Kennedy Grimsted // *News Net : News of the American Association for the Advancement of Slavic Studies*. – May/June 2010. – V. 50, n. 3. – P. 15–18.